

КУЙБИДА

Віктор Віталійович,

д-р. іст. наук., професор каф. біології,
декан факультету фізичного виховання
та природознавства
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький
держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький)

ДОВГА

Людмила Вікторівна,

аспірант кафедри паразитології та
тропічної ветеринарії Національного
університету біоресурсів і
природокористування України
(м. Київ)

КЛАСИФІКАЦІЯ НАРОДНИХ НАЗВ ХВОРОБ ЛЮДЕЙ І ТВАРИН

Минуле медицини дає змогу простежити еволюцію змісту медичних знань, спрямованість медичної діяльності на ґрунті народної медичної лексикології. У результаті пошукової роботи нами зібрано 1687 народних медичних термінів. Вони репрезентують майже всі традиційні напрями і розділи медицини та ветеринарії. Етимологічно прозорі назви хворобам давали за певними чинниками: причинами їх походження; частинами тіла, враженими хворобою; найяскравішими симптомами; часом появи хвороби; схожістю хвороби та її симптомів з предметами живої й неживої природи; назвою міфічних істот, які викликають хворобу тощо. Народну медичну та ветеринарну лексику необхідно розглядати в таких аспектах: народні назви органів і частин тіла та назви, які характеризують особливості внутрішньої та зовнішньої будови людини – в структурі народної анатомії; народні назви нормальних фізіологічних та психічних процесів, як складову народної фізіології та психології; народні назви на позначення порушення здоров'я, хворобливих станів і власне хвороб.

Ключові слова: народні медичні та ветеринарні терміни, становлення, класифікація термінів, назви патофізіологічних процесів, порушення здоров'я, хвороб.

Прошлое медицины предоставляет возможность отследить эволюцию содержания медицинских знаний, направленность медицинской

деятельности на почве народной медицинской лексикологии в контексте развития наук. В результате поисковой работы нами собрано 1687 народных медицинских терминов. Они репрезентируют почти все традиционные направления и разделы медицины и ветеринарии. Этимологически прозрачные названия болезням давали в зависимости от определенных факторов: причин их происхождения; названий органов и частей тела, подверженных болезни; симптомов, времени появления болезни; схожести болезни и ее симптомов с предметами живой и неживой природы; названий духов, «вызывающих болезнь» и др. Народную медицинскую и ветеринарную лексику необходимо рассматривать в следующих аспектах: народные названия органов и частей тела, названия, которые характеризуют особенности внутреннего и внешнего строения организма – в контексте народной анатомии; народные названия нормальных физиологических и психических процессов, как составляющей народной физиологии и психологии; народные названия болезненных состояний и болезней.

Ключевые слова: народные медицинские и ветеринарные термины, становление, классификация терминов, названия патофизиологических процессов, нарушения здоровья, болезни.

The past of medicine makes it possible to trace the evolution of medical knowledge content, the focus of medical activity on the basis of folk medical lexicology. As a result of the research work we collected about 1687 (one thousand six hundred eighty seven) folk medical terms. They represent almost all traditional areas and sections of human and veterinary medicine. Etymologically clear names to the diseases were given after certain factors: the causes of their origin; the diseased body parts; the brightest symptoms; the time the disease occurs; the similarity of disease and its symptoms to wild life and inanimate nature; the names of mythological creatures, which cause the disease etc. Human and veterinary medical vocabulary should be viewed in the following aspects: folk names of organs and body parts and names which are characterized by the internal and external structure of a human body – in the context of folk anatomy; folk names of normal physiological and psychological processes as part of national physiology and psychology; folk names for denoting health disorders, disease states and actual diseases.

Key words: folk medical and veterinary terms, establishment, classification of terms, names of pathophysiologic processes, health disorders, diseases.

Медичні та ветеринарні народні терміни входять до найдавніших фахових термінологій. Сучасна медична та ветеринарна лексика сформувалася на основі народної й увібрала в себе частину народних термінів. До народної терміносистеми відносять розмовні, діалектні, просторічні назви та терміни з яскраво вираженим народним характером, які

функціонують у фаховій літературі.

Народну медичну лексику репрезентували у своїх роботах А. Афанасьєв, І. Верхратський, С. Верхратський, Н. Висоцький, Р. Попов, А. Будилевич, Д. Зеленін, Н. Крушевський, П. Чубинський, В. Мілорадович, В. Міллер, М. Сумцов, О. Потебня та ін. [1; 3 – 9; 10; 11; 18 – 19; 26]. Серед наукових розвідок чимало робіт, які виконані на основі лінгвістичного аналізу. Так, походження загальнослов'янських медичних назв вивчала В. Меркулова, медичну термінологію в давньоруській мові досліджували В. Брицин, Т. Олещук, народні медичні терміни із травників, порадників та інших джерел – В. Німчук, І. Чепіга, Я. Вакалюк, В. Мойсієнко, Т. Лукінова, Л. Ріднева та інші [20]. З останніх фундаментальних робіт слід відзначити «Етимологічний словник української мови» – безцінний доробок Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні для термінологів різних галузей [12 – 16]. Народну ветеринарну лексику досліджували М. Тиводар, С. Рудик та ін. Їхні роботи «Традиційне скотарство Українських Карпат другої половини ХІХ ст.» (1990 р.), «Народна ветеринарія України» (1998 р.), «Мова українських тваринників» та цикл книг з історії ветеринарної медицини є значним внеском у народну ветеринарну терміносистему [21].

Мета роботи полягає у зборі та класифікації народних медичних термінів і аналізі становлення медичної термінології.

Результати дослідження. Народні назви хворобам давалися на основі різних принципів номінації. Так, Н. Висоцький ще у 1911 році запропонував їх класифікацію, у якій назви хворобам давалися залежно від таких чинників:

- 1) причин їх походження – *озноблины, окормъ, убой, оговоръ, сглазь, порча, Отъ-Яго*, – тобто від злого духа;
- 2) за частинами тіла враженими хворобою – *горлянка, головникъ, грудница, скуло, маточникъ*;
- 3) за найяскравішими симптомами – *трясовица, знобуха, огневица, давушка, різь, грязь, желтая немощь, плаксы*;
- 4) за часом появи хвороби – *весенница, веснянка, ночникъ*;

5) за схожістю хвороби та її симптомів з предметами живої і неживої природи – *волось, лентевикъ, стрѣлы, хомутокъ, щетинки*;

б) за назвою духів, які викликають хворобу – *ворогуша, игрецъ, шатъ*;

7) пестливі та родинні – *гостя, добрая, добруха, кума*.

Слід відмітити, що із семи розглянутих принципів номінації народної медичної лексики тут двічі виділялися чинники пов'язані з релігійно-містичними поглядами на походження хвороб [11].

На основі аналізу народних назв хвороб і хворобливих станів в структурно-семантичному та функціональному аспектах у російській мові Л. Ріднева виділяє чотири групи медичних термінів [20]:

1. Шкірні хвороби. Наявність великої кількості номінативних одиниць у цій тематичній групі зумовлена тим, що шкірні хвороби та способи їх лікування здавна відомі народам. Група ділиться на вісім підгруп.

а) шкірні патології інфекційного походження (*бородавка, заеды* та ін.);

б) окремі форми діатезу (*золотуха, желтавица, железянка* та ін.);

в) панарицій (*волос, змеевец, косторыв, заноготица* та ін.);

д) патології, викликані температурно-кліматичними чинниками (*гуси, цыпки, ворони, сапоги* та ін.);

е) пігментаційні зміни шкіри (*веснушки, ластовинья, матери* та ін.);

є) запальний процес шкіри повік (*ячмень, жичка* та ін.);

ж) висип (*аредь, взвар, жеруха, летючка* та ін.).

2. Хірургічні захворювання (на наш погляд точніше буде назва патології і ушкодження, які лікують хірургічним втручанням). Група ділиться на п'ять підгруп.

а) пухлина (*буба, болона, валявуха, гуля, гургуля, желвуй, нарост* та ін.);

б) нарив (*божачка, болдырь, вред, змійка, камчуг* та ін.);

в) рана (*гривна, дичь душевредник*);

г) грижа (*грыза, грызь, кила, килье, кура* та ін.);

д) ушкодження від фізичного перенапруження (*вих, вихлец, жилка, исплечье*, та ін.).

3. Нервово-психічні захворювання. Хвороби, що вражають нервово-психічну сферу людини мають складну етіологію і слабо доступні для народного розуміння. Група ділиться на чотири підгрупи.

- а) епілепсія (*бесна, божє, дѣтинец, падучая немочь* та ін.);
- б) ерготизм (*злая корча, Антонов огонь* та ін.);
- в) хорея (*пляска святого Витта*);
- г) параною (*дур, изуменьє, закрут, мереченьє* та ін.).

4. Хворобливий стан (*febris*). Український відповідник хворобливого стану людини у фаховій літературі позначається терміном гарячка. Змістовна нечіткість цього поняття зумовили появу великої кількості народних назв, які згруповані у чотири підгрупи.

- а) найменування за симптоматикою – суб'єктивними відчуттями та об'єктивними ознаками (*гнетучка, знобила, горячка кашля*);
- б) найменування за етіологією (*глядея, низовая, водяная*);
- в) найменування за темпоральним чинником (*веснуха, подосенница*);
- г) приховане найменування (*табування*) (*лихорадка, кумаха, соседка*) [20].

На наш погляд народну медичну лексику необхідно розглядати в таких аспектах:

- а) народних назв органів, частин тіла, особливостей внутрішньої та зовнішньої будови людини, або в контексті народної анатомії;
- б) народних назв нормальних фізіологічних та психічних процесів, як складову народної фізіології та психології;
- в) народних назв, в яких номіновані порушення здоров'я, хворобливі стани і власне хвороби.

Зібрані народні назви хвороб людей та тварин ми класифікували за критеріями поширеності й розділами медицини, а деякі з них представили нижче.

КЛАСИФІКАЦІЯ НАРОДНИХ НАЗВ ХВОРОБ ЛЮДЕЙ ТА ТВАРИН

Симптоматика

<i>Бетюг</i> [12]	слабість
<i>Векати</i> [22]	блювати
<i>Вздымание, надменіє чрева</i> [11]	здуття живота
<i>Вихлець</i> [11]; <i>дрисля, дрисня</i> [22]; <i>дрисливіці, дрисля, дрисня, driшля, дришня</i> [13]; <i>заметуха</i> [11]	понос
<i>Восца</i> [11]	свербіж
<i>Гибіти</i> [22]	хиріти, хворіти, потерпати від недостачі чого-небудь
<i>Вітерник</i> [22]	різновидність висипань або прищів на тілі
<i>Вахляк</i> [27]; <i>гелка</i> [22]; <i>Гузуля</i> [22]	гуля, пухлина кругла гуля
<i>Гунадза</i> [22]	велика гуля
<i>Дмучка</i> [22]	накопичення газів у животі, запор
<i>Дрижик</i> [13]; <i>здриги</i> [23]	тремтіння
<i>Желвы</i> [11]	хронічно збільшені лімфатичні вузли
<i>Жижка</i> [11]	прищі на губах та язиці
<i>Задристати</i> [23]	забруднити поносом
<i>Зажохатися</i> [15]	захворювати від спеки; хворіти або гинути від спраги
<i>Заповітрити</i> [23]	1) заразити повітря; 2) засмердіти
<i>Запорь водяной</i> [11]	затримка сечі
<i>Запорь нутряной или чревной; запора</i> [11; 23]	запор
<i>Зачумлений</i> [23]	1) заражений чумою; 2) одурілий
<i>Здохляк, здохляка</i> [13]	ледве жива, хвороблива істота
<i>Кихавка</i> [13]	чхавка
<i>Коркота</i> [29]; <i>корчи, корчій</i> [11; 23]; <i>мишка</i> [14]; <i>спрички, судрога</i> [16]	судома
<i>Круп</i> [28]	запалення
<i>Куліти</i> [17]	кульгати
<i>Міхунка, міхурка</i> [14]	абсцес
<i>Надсадитьсья, надорватьсья, насада</i> [11]	сильні розтяги, надриви м'язів після підняття вантажу
<i>Напрасниця</i> [15]	лихоманка
<i>Насморка, намока</i> [11]	нежить
<i>Нозтравий</i> [15]	хворий на сап
<i>Пострѣль</i> [15]	набряк, пухлина параліч

Пошениця [15]

Слівак [16]

Сузга [29]

нежить

міхур на тілі людини чи тварини

кров з носа, сукровиця

Інфекційні хвороби

Бабуха, бабушка [28]; *воспа* [11]

віспа

Бабушки [12]

віспинки; кір; болячки на дитині

Барин [27]

гнійник

Бех [12]

вид хвороби; бешиха

Бешиха [22]

рожа, рожисте запалення, пухир,

гуля, опух

Бешиха, бишиха, беш [12]

інфекційне запалення шкіри

Болячки [11]

невеличкі язви покриті струпами

Болячкуватий [22]

покритий наривами, чиряками

Бруд [22]

гній з нариву або рани

Глу́ха, глуханя, глухачка [3]

тиф

Дава [22]; *давушка, дихтерикъ,*

епідемічна хвороба горла,

горлышко захватили или завалило,

переважно дифтерит

обкладки [11]; *обклад* [13]

Дзюбаный [22]

рябий від віспи

Желвы [22]

хронічно збільшені лімфатичні

вузли

Желуница, желтуница, желтетка,

гепатит, жовтяниця, жовтуха

желтая немочь [11]; *жовтачка,*

жовтяниця [22]; *желница, желуница*

[27]

Жовна [22]

пухлина залози на шиї, жовно

Задавлячка [3]

ангіна

Зайди [23]

виразки в кутиках рота

Зачумлений [23]

заражений чумою

Змѣиный постѣль [11]

сибірська язва

Летячий огонь [11]

рожа

Летячка [11]

вітряна віспа

Подрожье [11]

переміжна пропасниця

Правець, тетанус [16]

гостре інфекційне захворювання

(через рани, подряпини), що

характеризується судомами чи

корчами

хвороба, яка передається через

дотик

сверблячка, короста

покритий струп'ям, шолудивий

Хірургія

Баринь [11]

чиряк

Бег [130]

зовнішня пухлина

Близна; ближень [12; 22]

рана, рубець від рани; рана, шрам

<i>Болозня</i> [28]	мозоль, гуля
<i>Болячка</i> [22]	нарив, чиряк, язва
<i>Виразок</i> [16]	виразка
<i>Веред</i> [28]	рана, налив
<i>Волось, волосатикъ</i> [11]	язви з яких виходять мертві тканини у вигляді волокон, шнурків
<i>Выхождение пупа</i> [11]	пупкова грижа
<i>Гиля</i> [22]	грижа
<i>Гилун</i> [22]	чоловік або самець з одним сім'яником (ядром)
<i>Заирубитися</i> [13]	зарости, зарубцюватися, загоїтися
<i>Корошати</i> [14]	каструвати
<i>Надими</i> [17]	пахова грижа
<i>Нириця</i> [23]	рана, після того, як прорве налив
<i>Норицы</i> [11]	глибокі язви на ділянці литкового м'яза, гомілці.
<i>Покилавіти</i> [15]	стати хворим на грижу
<i>Чрева выходятъ въ муде</i> [11]	мошонкова грижа

СУБДОМІНАНТНА ТЕМАТИЧНА ГРУПА:

Терапія

<i>Бетюг</i> [12]	слабкість
<i>Боля</i> [12]	хвороба, недуга
<i>Бухикати</i> (с. Андріївка, Чернігівської обл.)	кашляти
<i>Вадко</i> [22]	нудно
<i>Весениця</i> [11]	цинга назва характеризує пору року коли найчастіше з'являється хвороба
<i>Вздыманіе, надменіе чрева</i> [11]	здуття живота
<i>Витряной переломъ</i> [11]	гострий суглобовий ревматизм, у назві проглядається порівняння ревматоїдного болю з болем при переломах
<i>Ворогуша, гнетениця, гнетуха</i> [11]; <i>недра</i> [28]	гарячка, пропасниця, лихоманка
<i>Дихавиця</i> [3]; <i>задих</i> [3]; <i>ныхота</i> [11]	ядуха, астма, задишка
<i>Жога</i> [13]	печія, згага
<i>Забухикати</i> [23]	закашляти глухо і сильно
<i>Зга, згага</i> [23]	1) печія; 2) спрага
<i>Колотьє</i> [11]	колючі болі різноманітного походження
<i>Ломота, ломъ</i> [11]	ревматизм, біль з ломотою
<i>Нутрець</i> [11]	кашель з задишкою

<i>Обнось</i> [11]	головокружіння
<i>Огонь, огники</i> [11]	червоні плями на обличчі
<i>Окормь</i> [11]	отруєння, біль в грудях
<i>Опышка</i> [11]	важке дихання, задишка
<i>Перхатъ</i> [11]	кашляти
<i>Перхуй</i> [11]	кашель
<i>Хракъ, харкъ</i> [11]	інтенсивний кашель з мокротами
<i>Хрипота</i> [11]	хрипи в горлі або в грудях

Діагностика

<i>Головникъ</i> [11]	головний біль разом з витіканням гною з вух
<i>Дмучка</i> [22]	накопичення газів у животі, запор
<i>Довгочхун</i> [22]	той, хто довго чхає
<i>Железа</i> [11]	гостре запалення лімфатичних вузлів
<i>Жмурик</i> (с. Біляни, Вінницької обл.)	мертвий
<i>Завалки</i> [13]	припухлі залози; ангіна; дифтерит; запор
<i>Запитяний</i> [23]	про хворобу, яка виникла від пиття чого-небудь
<i>Зачавліти</i> [23]	захиріти, захворіти
<i>Зачумлений</i> [23]	1) заражений чумою; 2) одурілий
<i>Змора</i> [14]	втома, сильне виснаження
<i>Іськати</i> [13]	шукати паразитів у голові
<i>Колька</i> [13]	гострий біль в животі, в боці
<i>Коротеча</i> [14]	раптова смерть
<i>Луна</i> [23]	куряча сліпота
<i>Моравиця, муравиця</i> [14]	жовті і сині плями на тілі
<i>Недугування</i> [23]	вмираючого
<i>Озноблины</i> [11]	хвороба
<i>Окормь</i> [11]	відмороження
<i>Пекариця</i> [15]	отруєння, біль в грудях
<i>Піхур, пухір, пухиря</i> [15]	печія, нудота
<i>Спруд; спрудитися</i> [15]	наповнене рідиною хворобливе
<i>Стригати</i> [16]	здуття на шкірі; пухир; міхур
<i>Стрьокати</i> [16]	здуття; здутися
<i>Розбола</i> [12]	щеміти
<i>Худоба, сухотка</i> [11]	щипати; колоти, жалити (про рани)
	причина болю
	виснаження

Неврологія

<i>Бедрениця</i> [12]	біль у стегні, ішіас
<i>Бердо</i> [12]	мертва рука; мертва нога
<i>Дурнюха, дурнячка</i> [13]	нервова гарячка
<i>Здриги</i> [23]	тремтіння

<i>Моргосліпий, моргун</i> [23]	той, що часто моргає очима
<i>Опорь</i> [11]	біль в попереку
<i>Пострѣль, разслабленная немочь</i> [11]	параліч
<i>Скуло</i> [11]	невралгія підочного нерва
<i>Стрѣлы</i> [11]	стріляюча біль
<i>Тик</i> [16]	хворобливі мимовільні скорочення м'язів
<i>Усовь, усовье, усовья, усовь</i> [11]	колюча біль в спині

Дерматологія

<i>Бешиха, бишиха, беш</i> [12]	інфекційне запалення шкіри
<i>Бистряк</i> [22]	висипання на шкірі
<i>Блинда; бленда</i> [22; 12]	сильні нашкірні висипання; сильний висип на шкірі
<i>Болячки</i> [11]	невеличкі язви покриті струпами
<i>Вітерник</i> [22]	різномовність висипань або прищів на тілі
<i>Гусята</i> [22]	шкірна хвороба
<i>Гондзоляк</i> [3]	прищ
<i>Дрянъ идетъ</i> [11]	витікання гною
<i>Загнітиця</i> [23]	хвороба нігтя
<i>Заноготница, ногтовицица</i> [11]	нігтьоїд
<i>Заприщити</i> [23]	покритися прищами
<i>Кіржак</i> [13]; <i>липтавий</i> [14]	шолудивий
<i>Коростявити</i> [23]	захворіти сверблячкою, коростою
<i>Короставий, коростовий, коростявий</i> [23]	хворий коростою
<i>Короста</i> [11]; <i>кустрець</i> [3]; <i>пупыш</i> [29]	чиряк, прищ, струп
<i>Лишар, лишир</i> [14]; <i>Лишир</i> [3]	лишай
<i>Мізель, мозуля, мозуль, музиль</i> [14]	мозоль
<i>Мудзуля</i> [14]	великий мозоль, гуля
<i>Парх, пархи</i> [15]	заразне шкірне захворювання
<i>Пархач, паршук</i> [15]	паршивець, шолудивець
<i>Пістрячка</i> [15]	шкірна хвороба
<i>Порплиці</i> [15]	струпи на голові
<i>Пупрух</i> [29]	прищ, гуля
<i>Разсѣлины</i> [11]	тріщини на шкірі
<i>Щипица</i> [11]	бородавка

Травматологія

<i>Басаман; бассейн, басамуга, басамага, басы</i> [22]	смуга на тілі від удару
<i>Безвіччя</i> [12]	покалічення, каліцтво
<i>Бозуля</i> [12]; <i>бубна</i> [22]; <i>гондзоляк</i> [3];	гуля

<i>гелка</i> [22]	
<i>Гудз, гудза, гудзь, гудзя</i> [22]; <i>желвакь, желвакь вскочиль</i> [11]	гуля від вдару, пухлина
<i>Гузуля</i> [22]	кругла гуля
<i>Гунадза</i> [22]	велика гуля
<i>Драпчастий</i> [13]	кульгавий; такий, що погано ступає
<i>Дряпак</i> [13]; <i>задирга, задирга, задра</i> [13]	подряпина
<i>Задерачка</i> [22]	задерта шкіра над нігтем, задирка
<i>Звих</i> [22]	вивих
<i>Каліцун, калічина</i> [13]; <i>курнавий</i> [14]	каліка; покалічений
<i>Килавець, келавий, килавий, кировий</i> [13]	хворий на грижу
<i>Кукса</i> [14]	залишок покаліченої або ампутованої руки, ноги, пальців
<i>Куліти</i> [17]; <i>куляти, мєндигати</i> [14]	кульгати
<i>Кульгач</i> [14]	кульгавий
<i>Надсадитьсѧ, надорватьсѧ, надсада</i> [11]	сильні розтяги, надриви м'язів після підняття вантажу
<i>Натовк</i> [16]	товчена рана
<i>Нириця</i> [15]	рана після того, як прорве нарив
<i>Обезвічити, ubezвічити</i> [12]	скалічити
<i>Опазолитисѧ</i> [13]	ошпаритисѧ лугом
<i>Отёръ</i> [11]	садно, синяк на ногах
<i>Отокъ</i> [11]	набряк, пухлина
<i>Парлація, парло</i> [15]	сильне побиття
<i>Покрака, покурч</i> [15]	покалічена, крива людина; покруч
<i>Попруг</i> [15]	шрам, подряпина
<i>Порубанина</i> [15]	рана
<i>Прирубитисѧ</i> [15]	зажити, зарости (про рану)
<i>Пупъ опустился, сорвалъ сѧ пуна</i> [11]	біль в животі, яка викликана підняттям великого вантажу, надрив черевних м'язів
<i>Развязался суставъ</i> [11]	розтяг суглоба
<i>Разсѣлины</i> [11]	тріщини на шкірі
<i>Репитисѧ</i> [16]	скалічитисѧ
<i>Рубок</i> [16]	шрам
<i>Садно</i> [11]	садно, синяк
<i>Сталить</i> [16]	натирати мозолі
<i>Стрілина</i> [16]	вогнестрільна рана
<i>Струнка</i> [16]	простір, пусте місце між зубами; порожнина, що утворюється від втрати зуба

Гастроентерологія

<i>Блевота</i> (с. Дмитрушки, Черкаської обл.)	блювання
<i>Вздыманіе, надменіе чрева</i> [11]	здуття живота
<i>Виразок</i> [22]	виразка
<i>Вихлець</i> [11]; <i>дрисля, дрисня</i> [22]; <i>заметуха</i> [11]; <i>червуха, черевунья, черевуха</i> [11]	понос
<i>Дмучка</i> [22]	накопичення газів у животі, запор
<i>Душу мутить, съ души тянетъ, или воротить, съ души сорвало</i> [11]	нудить, занудило
<i>Жажса, згага</i> [11]; <i>зага</i> [23]; <i>нековица, пекучка, печійка</i> [15]	печія, печійка
<i>Завишниця</i> [13]	спазми, болі в шлунку
<i>Завійна</i> [23]	гостра різь в животі
<i>Задристати</i> [23]	забруднити поносом
<i>Запоръ нутряной или чревной; запора</i> [11; 23], <i>неразсериха</i> [11]; <i>закреп</i> [14]; <i>заколодити</i> [13]; <i>запорище</i> [11]	запор; затвердіти (про запор); тривалий запор
<i>Зга, згага</i> [23]	1) печія; 2) спрага
<i>Зеленява</i> [23]	зелена блювота
<i>Їстовець</i> [23]	хворобливий апетит
<i>Лаксувати, лаксом</i> [14]	прочищати кишечник; хворіти на понос
<i>Млоїти</i> [23]	нудити
<i>Мыть</i> [11]	понос. При сильних водянистих поносах говорили: «его совсѣмъ смыло»
<i>Обдимати</i> [13]	здувати (про живіт)
<i>Почеревиця, червінка</i> [15]	понос, кривавий понос
<i>Різавка, різак, різачка</i> [16]	різь у шлунку; кривавий понос
<i>Соняшниці, сонішниця, сояшниці</i> [16]	гостре шлункове захворювання, спазми шлунка
<i>Стѣнь</i> [11]	розлади у харчуванні дитини; її обличчя набуває старечого вигляду, а тіло виснажується
<i>Тискавиця</i> [16]	кривавий понос
<i>Чемерь, чеморь</i> [11]	спазми в животі, які супроводжуються головокружінням
<i>Чересленицы</i> [11]	різноманітні болі в животі
Медичні установи, працівники, засоби, терміни, процедури та допомога	
<i>Бетежний</i> [12]	хворий
<i>Благувати</i> [12]	допомагати (хворому)
<i>Блевота</i> (с. Громи, Черкаська обл.)	блювання

<i>Блювак</i> [22]	людина, яка потерпає від блювання
<i>Болесниця, больниця</i> [12]	лікарня
<i>Болько</i> [12]	обезболювати
<i>Боля</i> [12]	хвороба, недуга
<i>Боляк</i> [12]	болячка
<i>Боляка</i> [12]	велика болячка
<i>Болезь, болість</i> [22]	хвороба
<i>Віспарь</i> [22]	людина, яка робить щеплення від віспи
<i>Жмурук</i> [27]	той, хто зажмурився; мертвий
<i>Заварювання</i> [22]	лікування сухими банками при болях живота
<i>Кадук</i> [22]	рід хвороби
<i>Кромець, кромцьо</i> [14]	старий селянин, який подає медичну допомогу природним способом (прим. авт. можливо „народним“)
<i>Леватива, лівантина</i> [14]	клізма
<i>Лещата</i> [14]	лубки, шини, за допомогою яких роблять пов'язку, що забезпечує нерухомість пошкодженої кістки кінцівки
<i>Лікарник</i> [14]	аптекарь
<i>Лікарництво</i> [14]	аптекарьське заняття
<i>Лікарниця</i> [14]	аптека
<i>Лікарство</i> [14]	медицина
<i>Лічебне</i> [14]	плата за лікування
<i>Лічебниця</i> [14]	лікарня
<i>Мертв'ячка</i> [23]	епідемія, мор
<i>Морова губка</i> [23]	трут для утримання кровотечі
<i>Немощі</i> [15]	хвороби
<i>Обзеряти</i> [13]	ощупувати, пальпувати
<i>Пігулка, пігулка</i> [15]	пілюля, таблетка
<i>Пуцало</i> [15]	прилад для кровопускання, ланцет
<i>Сапаний</i> [16]	хворий сапом
<i>Слухавка</i> [16]	слухальна трубка
<i>Штрикавка, штрикалка</i> [16]	шприц
Онкологія	
<i>Бозуля</i> [12]; <i>бубна</i> [22]; <i>гелка</i> [22]; <i>гондзоляк</i> [3]; <i>моргуля</i> [22]	гуля пухлина, гуля
<i>Гузуля</i> [22]	кругла гуля
<i>Гунадза</i> [22]	велика гуля
<i>Диминиці</i> [22]; <i>диминець</i> [13]	рід пухлини

<i>Желвы</i> [11]	хронічно збільшені лімфатичні вузли
<i>Жирвак</i> [13]	жировий нарост на тілі
<i>Жовна</i> [22], <i>жовнель, жонви, жонови</i> [13]	пухлина залози на шії, жовно; мускул на вилиці
<i>Жовнак</i> [13]	золотушна пухлина
<i>Отокъ</i> [11]	набряк, пухлина
<i>Пухленина, пухлечка, пухлятина, пуша</i> [15]	пухлина, опух
<i>Скула</i> [29]	пухлина; нарив, болячка
<i>Щипица</i> [11]; <i>пестряк</i> [15]	бородавка

МАЛОЧИСЕЛЬНА ТЕМАТИЧНА ГРУПА:

Епідеміологія

<i>Бола</i> [22; 12]	важка хвороба, епідемічна хвороба; важка хвороба, болячка
<i>Болячка моровая</i> [11]	бубонна чума
<i>Воспа</i> [11]	віспа
<i>Глу́ха, глуханя, глухачка</i> [3]; <i>давушка, дихтерикъ, горлышко захватили или завалило</i> [11]	тиф
<i>Дава</i> [22]	епідемічна хвороба горла, переважно дифтерит
<i>Зачумлений</i> [22]	заражений чумою
<i>Звінець</i> [13]	віспова болячка
<i>Змѣиный постѣль</i> [11]	сибірська язва
<i>Мертв'ячка</i> [22]	епідемія, мор
<i>Моровая язва</i> [11]; <i>пошість</i> [15]	чума
<i>Моръ</i> [11]	різні епідемічні хвороби, які супроводжуються значною смертністю
<i>Порикоза</i> [15]	короста, сверблячка
<i>Сибирка</i> [11]	сибірська язва
<i>Старанкуватіти</i> [16]	стати віспуватим
<i>Таран</i> [16]	шрам від віспи
<i>Таранкуватий, терка</i> [16]	віспуватий, рябий
<i>Черная смерть, моровая язва</i> [11]	чума

Ендокринологія

<i>Дівчур</i> [22, 13]	гермафродит жіночого роду
<i>Карлюжа</i> [23]	маленький виродок
<i>Ломотная немочь</i> [11]	подагра
<i>Моргуля</i> [23]	шишка, пухлина
<i>Навъя или могильная косточка</i> [11]	невеликі округлі пухлини на сухожиллях рук

Порастунька [11]
Скорбут, скорбудика [29]

низькорослість дитини
цинга

Кардіологія

Блідниця [12]
Жабка [11]; *задавлячка* [3]
Лоптіти, лоптати [3]
Лоптячка [17]
Опышка [11]
Окормъ [11]
Отокъ [11]
Сухія крылья [11]

недокрів'я
жаба
щеміти
щеміння
важке дихання, задишка
біль в грудях
набряк, пухлина
біль в грудях

Пульмонологія

Бухикати (с. Андріївка, Чернігівської обл.)

кашляти

Дихавиця [3]
Забухикати [23]
Задих [3]
Надха [15]
Нутрець [11]
Опышка [11]
Перхатъ [11]
Перхуй [11]
Пыхота [11]
Суспір [16]; *спор* [15]
Сухія крылья [11]
Удушье [11]

ядуха, задишка
закашляти глухо і сильно
задуха, астма
утруднене дихання, астма; нежить
кашель з задишкою
важке дихання, задишка
кашляти
кашель
задуха
астма, ядуха
біль в грудях
різні хвороби легень, які супроводжуються утрудненням дихання
інтенсивний кашель з мокротами
хрипи в горлі або в грудях

Хракъ, харкъ [11]
Хрипота [11]

Фтізіатрія

Бухикати (с. Андріївка, Чернігівської обл.)

кашляти

Дихавиця [3]
Забухикати [23]
Задих [3]
Нутрець [11]
Окормъ [11]
Опышка [11]
Перхатъ [11]
Перхуй [11]
Пыхота [11]
Сухія крылья [11]
Холодячка [11]
Хракъ, харкъ [11]

ядуха, задишка
закашляти глухо і сильно
задуха, астма
кашель з задишкою
біль в грудях
важке дихання, задишка
кашляти
кашель
задуха
біль в грудях
сухоти
інтенсивний кашель з мокротами

Хрипота [11]

Віскривий [22]

Глушан, глушко [22]

Головникъ [11]

Горлянка, горнуха [11]

Дзігерай [3]

Жижка [11]

Задавлячка [3]

Залозувати [23]

Залозуватий [13]

Зносатіти [16]

Круп [14]

Насморка, намока [11], *нежид,*

нежит [23]

Перхати [15]

Перхота [15]

Сопій [16]

Стрикати [14]

Типунъ [11]

Хрипота [11]

Язычекъ опаль, упаль [11]

Бабушки [12]

Дитинець [22]

Заушица [11]

Згніт [13]

Коколич [1 3]

Крикливцы, криксы [11]; *крикливиці,*

крикси [14]

Мимохід [14]

Младенческая или младенская [11]

Перерідок [15]

Плаксы [11]

Покор, покур, покурч [15]

хрипи в горлі або в грудях

Оториноларингологія

сопливий, шмаркатий

глуха людина

головний біль разом з витіканням гною з вух

хвороби горла

нежить

прищі на губах та язиці

ангіна

хворіти гландами, пухлинами слинних залоз

той, хто хворіє гландами

захворіти сапом

гостре запалення гортані й трахеї

нежить

кашляти

лоскотання в горлі

сопун

стріляти (про біль у вухах, голові)

хворобливі висипання на язиці

хрипи в горл

набрякання і видовження язичка

Педіатрія

віспинки; кір; болячки на дитині.

родимчик, дитяча хвороба

тріщини за вухами у дітей після

екземи

вид дитячої хвороби

інфекційна дитяча хвороба з

конвульсивним кашлем

дитячі хвороби, які

супроводжуються нічним плачем;

хворобливий стан дитини, коли

вона безугавно кричить без сліз

конвульсії у дітей

крик, переляк у дітей

виродок

неспокій у дитини, який

супроводжується плачем вдень і

вночі

рахітична дитина; скалічена, крива

людина

<i>Порастунька</i> [11]	низькорослість дитини
<i>Пуповниче</i> [15]	хвороба пупка у немовлят
<i>Риндзя</i> [16]	внутрішній орган, що, перевернувшись, може викликати біль (у дитини)
<i>Родимець, чикъ</i> [11]	судомні припадки у дітей
<i>Собачья немочь, собачья старость</i> [11]	виснаження у дітей у яких обличчя набуває старечого вигляду
<i>Стѣнь</i> [11]	розлади у харчуванні дитини; її обличчя набуває старечого вигляду, а тіло виснажується
<i>Тімениця, тіменички, тім'янки, тиминуха</i> [16]	кірка, що утворюється від нечистоти на тімені, на тілі в дітей
<i>Щетинки</i> [11]	волоски на спині новонародженого, які викликають свербіж та неспокій під час сну

Алергологія

<i>Бистряк</i> [22]	висипання на шкірі
<i>Блинда; бленда</i> [22; 12]	сильні нашкірні висипання; сильний висип на шкірі
<i>Вітерник</i> [22]	різновидність висипань або прищів на тілі
<i>Довгочхун</i> [22]	той, хто довго чхає
<i>Дутиха или отѣкна</i> [11]	набряки тіла при переміжній пропасниці
<i>Жижка</i> [11]	прищі на губах та язиці
<i>Задих</i> [3]	задуха, астма
<i>Обливъ</i> [11]	суцільне висипання на обличчі
<i>Огонь, огники</i> [11]	червоні плями на обличчі
<i>Отокъ</i> [11]	набряк, пухлина
<i>Язычекъ опаль, упаль</i> [11]	набрякання і видовження язичка

Венерологія

<i>Волокниця</i> [22]	сифілітичні прояви в носі
<i>Збур</i> [3]; <i>проходный рѣзь, проходная</i> <i>зуда</i> [11]; <i>течь</i> [11]; <i>рѣзь, триперъ</i> [11]	гонорея
<i>Лихія болячки</i> [11]	сифіліс та інші венеричні захворювання
<i>Опранцюватіти</i> [15]	покритися пранцями; остогиднути
<i>Пранец, пранці</i> [2]; <i>потеруха, потерюха, франца, франци, франция</i> [15]; <i>татарская оспа</i> [11]; <i>худая боль, дурная, французская болѣзнь</i> [11]	сифіліс
<i>Працюватіти</i> [15]	хворіти на сифіліс, покриватися

Францюватий [15]
Чижи [11]
Шанкер [30]

сифілітичними виразками,
висипкою
венеричний
кондилома
сифілітична пухлина, особливо на
статевих органах

Офтальмологія

Безочество [16]
Бѣльмо [11]
Запороха [23]
Здрячий [13]
*Здрячковатий, призорий,
призористий* [13;] *низькоокий,
низький на гочи* [15]
Зиз, зизий, зизоокий [23]; *зизоокий,
сизоокий* [16]; *капроокий* [13]
Злые волосы [11]
Капра, капри, капрі, копра [13]
Каправий, капровокий [23; 3]
Каправіти [22]; *капрувати* [13]
Кобіл [13]
Луна [14]
Лунавий [14]

Налуда [23]; *песик* [15]
Недобачливий [23]
Недозір [23]
Прѣють очи [11]

Заступка [16]
Тускъ [11]

сліпота
плямисте помутніння рогівки ока
пилинка, яка потрапила в око
зизоокий
короткозорий

косоокий, різноокий

неправильний ріст вій
гній в очах
з очима, які гнояться
гноїтися (про очі)
одноокий
полуда, більмо; хвороба очей
з більмом; короткозорий; хворий
на курячу сліпоту
більмо
з слабким зором.
той, хто погано бачить
запальний процес у повіках, який
супроводжується почервонінням,
сльозовиділенням
хвороба очей
помутніння рогівки

НАЙМЕНША ТЕМАТИЧНА ГРУПА:

Вроджена патологія

Бердо [12]
Вирода, відродок [16]
Гилун [22]; *клинуватий* [23]

Дидлавий [13]

Дівчур [22]
Загакливець [13]; *затиная* [16]
Загакуватися, зацукатися [13]
Карлюжа [22]

мертва рука; мертва нога
виродок
чоловік або самець з одним
сім'яником (ядром)
недорікуватий (такий, що вимовляє
д замість *р*)
гермафродит жіночого роду
заїка
заїкатися
маленький виродок

<i>Кикіть, кикоть</i> [17]	залишок відрізаного пальця, руки, ноги, а також недорозвинута рука, нога
<i>Кістка мертва</i> [13]	хвороба, наріст на тілі
<i>Мимка</i> [23]	жінка, яка має одну або обидві атрофовані молочні залози
<i>Недомова</i> [14]	заїка
<i>Недоріка</i> [15]	людина з дефектом мови
<i>Німчак</i> [23]; <i>немовлячий</i> [14]; <i>німан, німень, німтур</i> [15]	німа людина
<i>Німра, мимра</i> [15]	людина, яка говорить невиразно, незрозуміло
<i>Папайка</i> [15]	людина з дефектом мови
Хвороби та їх лікування, які пов'язували з соціальними факторами	
<i>Врѣкъ</i> [11]	хвороби або нещастя які трапились через чужі слова, недобррозичливі похвали
<i>Денниці, полуночниця, полуношниця</i> [15]	вид дитячої хвороби, яка могла виникнути від поширених у деяких східних і особливо західних слов'ян назв стародавньої міфічної фігури, що з'являється у полудень. Злим духом, у вигляді жінки в білому вбранні, яка з'являється посеред дня чи ночі, страхали дітей, щоб вони не розорили городів
<i>Завійна, завійни, завіна</i> [13]	різкий біль у грудях або животі; назви пов'язані з народними уявленнями про те, що параліч виникає від протягу повітря, від безпосереднього зіткнення людини з вихором
<i>Любжа</i> [14]	назва росл. <i>Орхідея</i> <i>Orchis incarnata</i> L. <i>Orchis Latifolia</i> L., яка пов'язана із уявленнями про можливість її використання в знахарстві для приготування приворотного зілля
<i>Любесток, любець, любиста, любист, любисник, любисть, любка, любчик</i> [14]	назва росл. <i>Любисток</i> <i>Levisticum officinale</i> L., яка пов'язана із із уявленнями про можливість її використання в знахарстві як магічного засобу для чарування та відвернення злих духів
<i>Младенческая или младенская</i> [11]	крик, переляк у дітей

<i>Обрикотитися</i> [15]	прикидатися хворим
<i>Оговорь</i> [11]	хвороба нав'яна недобрими словами, наговорами
<i>Озёва, озева</i> [29]	хвороба, яка за народним повір'ям виникає від того, що при позіханні забувають перехрестити рот
<i>Озыкь, озычить</i> [11]; <i>осуда</i> [78]	уроки, пристріт, наврочити, зурочити, уроки, пристріт
<i>Порча</i> [11]	хвороба, яка викликана злою людиною, чаклуном
<i>Призирний</i> [13]	викликаний чаклунством
<i>Призорь, прикось</i> [11]; <i>призір</i> [13]	хвороби від пристріту
<i>Пристрітник</i> [15]	людина, що здатна викликати пристріт
<i>Узоры</i> [11]	хвороби від пристріту
<i>Уроки, сьурочить</i> [11]	похвала з заздощами, побажанням чогось
Гінекологія	
<i>Білячка</i> [12]	білі
<i>Дівчур</i> [12]	гермафродит жіночого роду
<i>Животъ опустился</i> [11]	опущення матки
<i>Завійна</i> [23]	гостра різь в животі
<i>Колотьє</i> [11]	колючі болі різноманітного походження
<i>Крови</i> [11]	маточні кровотечі
<i>Маточникъ</i> [11]	жіночі хвороби взагалі
<i>Місячний переломъ</i> [11]	хворобливі менструації
Паразитологія	
<i>Восца</i> [11]	свербіж
<i>Задристати</i> [23]	забруднити поносом
<i>Заметуха</i> [11]	понос
<i>Зуда, зудиха</i> [11]	короста, сверблячка
<i>Короста</i> [23]	сверблячка
<i>Короставий, коростовий, коростявий</i> [23]	хворий коростою
<i>Коростявіти</i> [23]	захворіти сверблячкою, коростою
<i>Лентовикъ</i> [11]	глисти
Урологія	
<i>Запорь водяной</i> [11]	затримка сечі
<i>Зонаріти</i> [23; 13]	захворіти запаленням сечового міхура
<i>Незалупа</i> [11]	вужькість крайньої плоті
<i>Опорь</i> [11]	біль в попереку
<i>Перелогъ</i> [11]	затримка сечі
<i>Сцячка</i> [16]	(хвороба) нетримання сечі

Хомутокъ, хомутець, удавка [11] защемлення головки пеніса
крайньою плоттю

Гематологія

Белелюга [12] гнила кров, сукровиця
Болячкуватий [22] покритий наривами, чиряками
Желвы [11] хронічно збільшені лімфатичні
вузли
Жовна [22] пухлина залози на шиї, жовно
Заюшити [11] закривавити
Шатъ [11] головокружіння, непритомність

Токсикологія

*Бісдереву, бізьдереву, бузьдереву,
дурноп'ян* [13] назви зумовлені отруйними
властивостями рослини *Дурман
звичайний Datura stramonium L.*
Блевота (с. Буки, Черкаська обл.) блювання
Запитий [15] змарнілий, виснажений від пияцтва
Запитяний [15] про хворобу, що з'явилася від
пиття чого-небудь
Запіякаопиус. опиус [15] п'яниця
Злая корча [11] судомна форма отруєння
споринією
Корюки [14] можливо, пов'язане з *корючить*
„ламати, корчити, гнітити під
час пропасниці" як вказівка на
дію *Дурману звичайного Datura
stramonium L.*
Люттик, лютий цвіт [14] від *лютий*, назви зумовлені
отруйністю та
подразливою дією на шкіру
Жовтецю їдкою Ranunculus acris
L.
Михайлик [14] маленький дерев'яний ківш для
пиття горілки
Окормъ [11] отруєння
Омеганя, омеджанка, омеджниця
[15] отруєння від рослини аконіт, яку
називають „омяк”
Прищинець [15] при зриванні отруйної рослини
*Жовтецю вогнистого Ranunculus
Hammula L.* у людей на руках
утворюються нариви та прищі, а
при поїданні її тваринами – в
роті
Тверезяка [16] людина, що не п'є, твереза людина

Нефрологія

Опоръ [11] біль в попереку

<i>Отокъ</i> [11]	набряк
<i>Стрѣлы</i> [11]	стріляюча біль
<i>Грудниця</i> [11]	Мамологія
<i>Мимка</i> [23]	хвороби жіночих грудей взагалі жінка, яка має одну або обидві атрофовані молочні залози
<i>Заспинниця</i> [16]	Ортопедія
<i>Скомнота</i> [29]	хвора спина
<i>Скрыпунъ</i> [11]	суглобовий ревматизм
<i>Усовъ, усовье, усовья, усовъ</i> [11]	хронічне запалення сухожильних піхв у м'язах, яке під час руху супроводжується легким потріскуванням
<i>Невстаниха, нестоиха</i> [11]	колюча біль в спині
<i>Содомія</i> [16]	Андрологія
<i>Солодій</i> [16]	імпотенція, чоловіче безсилля. статева ненормальність, мужолозтво
<i>Чечуй, почечуй</i> [11]	онаніст
<i>Почечуй</i> [29]	Проктологія
	геморой.
	геморой

Висновки

1. Минуле медицини дає змогу простежити еволюцію змісту медичних знань, спрямованість медичної діяльності на ґрунті народної лексикології.

2. У результаті пошукової роботи на першому етапі нами зібрано 1687 народних термінів. Вони репрезентують майже всі традиційні медичні та ветеринарні напрями і розділи.

3. Етимологічно прозорі назви хворобам давали за певними чинниками: причинами їх походження; частинами тіла, враженими хворобою; найяскравішими симптомами; часом появи хвороби; схожістю хвороби та її симптомів з предметами живої й неживої природи; назвою міфічних істот, які викликають хворобу тощо.

4. Встановлено, що деякі народні терміни належать до різних тематичних підгруп і використовувалися в різних підрозділах медицини.

5. За критерієм репрезентації до **домінантної** групи (798 назв) віднесені 5 тематичних підгруп, в яких більше 100 назв: симптоматика – 279 назв, фармакологія – 149, інфекційні хвороби – 139, акушерство – 131, хірургія – 100.

До **субдомінантної** групи (443 назви) належать 7 тематичних підгруп, в яких більше 50 назв: травматологія – 76 назв, дерматологія – 74, діагностика – 67, неврологія – 61, гастроентерологія – 60, терапія – 55, медичні установи, працівники, засоби, терміни процедури та медична допомога – 50.

До **малочисельної** групи (414 назв) належать 17 тематичних підгруп, в яких більше 10 назв: епідеміологія – 39 назв, психіатрія – 38, онкологія – 36, офтальмологія – 34, хвороби та їх лікування, пов'язані з соціальними чинниками – 33, педіатрія – 28, отоларингологія – 26, вроджена патологія – 26, венерологія – 25, токсикологія – 22, ендокринологія – 20, кардіологія – 18, пульмонологія – 18, фтизіатрія – 15, алергологія – 14, паразитологія – 11, урологія – 11.

До **найменшої** групи (32 назви) належать 7 тематичних підгруп, в яких менше 10 назв: гінекологія – 8, гематологія – 7, ортопедія – 7, андрологія – 3, нефрологія – 3, мамологія – 2, проктологія – 2.

6. До **найчисельнішої** домінантної групи віднесені народні медичні терміни тематичних підгруп з наступних причин:

- симптоматика є найчисельнішою тематичною підгрупою тому, що включає народні медичні терміни з більшості тематичних підгруп; симптоми хвороб добре помітні всім (понос, блювота тощо), вони виникають і проходять на яскравому больовому, емоційному фоні;
- фармакологічна термінологія з давніх-давен поповнювалася переважно з травників та народної ботаніки. Народні назви рослин, які використовували колись і сьогодні у народній медицині, були відомі широкому загалу;
- інфекційні хвороби існували в давнину, коли не було способів боротьби з ними і люди не знали причин їх виникнення, вони переходили в епідемії

торкалися великої кількості людей, це і зумовило появу великої кількості термінів на позначення інфекційних хвороб;

- всі живі колись народжувалися, тому завжди пов'язані з акушерством та відповідною терміносистемою; народне акушерство як галузь медицини виникла ще в до історичні часи і функціонувала чи не найдавніше;
- хірургічні народні терміни належать до домінантної групи, оскільки назви хвороб пов'язані з яскравим проявом ознак захворювання на тілі хворого (чиряк, пролежні, рожа, грижа тощо), а хірургічні втручання (ампутації, зашивання ран тощо) дуже помітні.

7. До *малочисельної і найменшої* тематичних груп належать терміни кількість яких менше п'ятдесяти, або десяти, відповідно. У зазначених вище галузях медицини цих груп хвороби діагностують і лікують лише з часу появи складної медичної апаратури, наприклад, в гематології – необхідно проводити лабораторні біохімічні, цитологічні аналізи складу крові тощо. Отже, недостатній рівень фахівців (лікарів), мала кількість медичних закладів, широкопрофільність лікарів у часи ранньої медицини та ін. обумовили слабкий розвиток профільної медицини взагалі і як наслідок – низьку чисельність відповідних народних термінів.

8. Народна ветеринарна терміносистема у роботі репрезентована 326 назвами хвороб.

9. Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у поглибленому аналізі структури народних медичних термінів, вдосконаленні їх класифікації, співставленні з науковою медичною термінологією. Наступним етапом вивчення медичних термінів буде дослідження їх походження.

Список використаної літератури

1. *Афанасьев А.* Происхождение мифа : статьи по фольклору, этнографии и мифологии / А. Афанасьев ; [сост., подгот. текста, статья, коммент. А. Л. Топоркова]. – М. : Индрик, 1996. – 640 с.

2. *Верхратський І.* Нові знадоби номенклатури і термінології природописної, народної, збирані між людьми / І. Верхратський // Зб. Матем.-природопис.-лікар. секції Наук. т-ва ім. Шевченка. – Львів, 1908. – Т. 12. – С. 13–23.

3. *Верхратський І.* Знадоби для пізнання угорськоруских говорів / *І. Верхратський* // Записки Наук. т-ва імені Шевченка / [під ред. М. Грушевського]. – Львів : Друкарня Наук. т-ва ім. Шевченка, 1902. – Т. XLV. – С. 29–280.

4. *Верхратський І.* Початки до уложення номенклятури и терминології природописної, народнєї и замітка о волоськімъ-павуку / *І. Верхратський*. – Львів : Печатня М. Ф. Поремби, 1864. – Т. 1. – 118 с.

5. *Верхратський І.* Початки до уложення номенклятури и терминології природописної, народнєї / *І. Верхратський*. – Львів : Друкарня Ставропигийського Ин-ту, 1869. – Т. 2. – 240 с. – Въ додатку : декотрі повірки, забобони и пр.

6. *Верхратський І.* Початки до уложення номенклятури и терминології природописної, народнєї / *І. Верхратський*. – Львів : Друкарня Ставропигийського Ин-ту, 1869. – Т. 3. – 23 с.

7. *Верхратський І.* Початки до уложення номенклятури и терминології природописної, народнєї / *І. Верхратський*. – Львів : Друкарня Ставропигийського Ин-ту, 1872. – Т. 4. – 23 с.

8. *Верхратський І.* Початки до уложення номенклятури и терминології природописної, народнєї / *І. Верхратський*. – Львів : Друкарня Ставропигийського Ин-ту, 1872. – Т. 5. – 40 с.

9. *Верхратський І.* Початки до уложення номенклятури и терминології природописної, народнєї / *І. Верхратський*. – Львів : Печатня Т-ва ім. Шевченка, 1879. – Т. 6. – 624 с.

10. *Верхратський С.* Народне акушерство на Україні / *С. Верхратський*. – Нова-Прилука, 1928. – С. 881–946.

11. *Высоцкій Н. Ѳ.* Очерки нашей народной медицины / *Н. Ѳ. Высоцкій* ; [Совѣт Московскаго ареол. ин-та]. – М. : Печатня А. И. Снегиревой, 1911. – Вып. 1. – 168 с. ; съ рис.

12. *Етимологічний* словник української мови : в 7 т. / [редкол. : О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін.]. – К. : Наук. думка, 1982. – Т. 1 : А–Г / [уклад. Р. В. Болдирєв та ін.]. – 631 с. – (Словники України).

13. *Етимологічний* словник української мови : в 7 т. / [редкол. : О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін.]. – К. : Наук. думка, 1985. – Т. 2 : Д–Копці / [уклад. : Р. В. Болдирєв та ін.]. – 570 с. – (Словники України).

14. *Етимологічний* словник української мови : в 7 т. / [редкол. : О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін.]. – К. : Наук. думка, 1989. – Т. 3 : Кора–М / [уклад. : Р. В. Болдирєв та ін.]. – 549 с. – (Словники України).

15. *Етимологічний* словник української мови : в 7 т. / [редкол. : О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін.]. – К. : Наук. думка, 2003. – Т. 4 : Н–П / [уклад. : Р. В. Болдирєв та ін. ; ред. тому : В. Т. Коломієць, В. Г. Складенко]. – 656 с. – (Словники України).

16. *Етимологічний* словник української мови : в 7 т. / [редкол. : О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін.]. – К. : Наук. думка, 2006. – Т. 5 : Р–Т / [уклад. : Р. В. Болдирєв та ін.]. – 703 с. – (Словники України).

17. *Желеховський Е.* Малоруско-німецькій словарь / Е. Желеховський, С. Недільський. – Львів : НТШ, 1886. – Т. 1 – 2.

18. *Попов В. П.* Русская народно-бытовая медицина / В. П. Попов. – Петербург, 1903. – 25 с.

19. *Попов О. П.* Лікарські рослини в народній медицині / О. П. Попов. – К. : Здоров'я, 1965. – 347 с.

20. *Ріднева Л. Ю.* Народна медична російської мови в структурно-семантичному і функціональному аспектах (назви хвороб та хворобливих станів) : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02 „Російська мова” / Л. Ю. Ріднева. – К., 1998. – 18 с.

21. *Рудик С.* Мова українських тваринників / Станіслав Рудик. – К. : АН Вищої шк. України, 2003. – 108 с.

22. *Словарь української мови* / Б. Грінченко. – К., 1907. – Т. 1. – 494 с.

23. *Словарь української мови* / Б. Грінченко. – К., 1908. – Т. 2. – 573 с.

24. *Словарь української мови* / Б. Грінченко. – К., 1909. – Т. 3. – 506 с.

25. *Словарь української мови* / Б. Грінченко. – К., 1909. – Т. 4. – 547 с.

26. *Сумцовъ Н. ѳ.* Этнографическія замѣтки : / Н. ѳ. Сумцовъ. – М. : Русская типо-литогр., Тверская, д. Гинцбургъ, 1889. – 23 с. – Отд. отд. [изъ „Этнографическаго Обозренія”. Кн. 3].

27. *Фасмер М.* Этимологический словарь русского языка : в 4 т. / М. Фасмер ; пер с нем. и доп. О. Н. Трубачева ; под ред. и с предисл. Б. А. Ларина. – 2-е изд. – М. : Прогресс, 1986. – Т. 1: (А-Д). – 573 [3] с.

28. *Фасмер М.* Этимологический словарь русского языка : в 4 т. / М. Фасмер ; пер с нем. и доп. О. Н. Трубачева ; под ред. и с предисл. Б. А. Ларина. – 2-е изд. – М. : Прогресс, 1986. – Т. 2 : (Е-Муж). – 671 [1] с.

29. *Фасмер М.* Этимологический словарь русского языка : в 4 т. / М. Фасмер ; пер с нем. и доп. О. Н. Трубачева ; под ред. и с предисл. Б. А. Ларина. – 2-е изд. – М. : Прогресс, 1987. – Т. 3: (Муза-Сят). – 830 [2] с.

30. *Фасмер М.* Этимологический словарь русского языка : в 4 т. / М. Фасмер ; пер с нем. и доп. О. Н. Трубачева ; под ред. и с предисл. Б. А. Ларина. – 2-е изд. – М. : Прогресс, 1987. – Т. 4 : (Т-Яшур). – 860 [4] с.